

natali sarot

ZEMLJA KAO ZEMLJA

1.

Svijet se sužava na jednu tačku na oko
bližke na crnu misao sunca
Ogrezao u pjesmu do koljena
gde da pronađem viktu
lomnu stabliku sna
moju šarenu nadu u nevrijeme

Zemlja je teška i nepovratna

2.

Od ruke do glave od usne do tjemena
od smišla do smisla prelomljen i nedovršen
od svjetla do kore hljeba izviđen i sam
od sumraka do jutra od jutra do sjutra
neoklanjan i visok a crn i neprimjetan
pretvaran u se čvjet ili u dimnjak
pretvaran se u podne ili u zvono
ulazim pod twoje rebro da ti srce nagrizam
da te otelotvorim od mlijeka i žita
da te načinim od svega i ničega
da te pokrstim i omalovažim

Svječ bronzana i neprekretna
zemlja kao zemlja

3.

Gdje prestajem počinje nebo
gdje prestaje počinje ništa
Nebo je od somota i svile
ništa je od ničega

Između mene i tebe svjetlost
između mene i svjetlosti planina
Planini kraja nema

4.

U misao ti urastam do ramena
ovaram mrtve školjke da ožive
govorim slutnju sjenkom i vjetrom
vjetrim te smislom i snijegom
volim te noćima i nogama
branim tobom i sobom
rukama gradim srcem plodim

Zemlja kao zemlja

5.

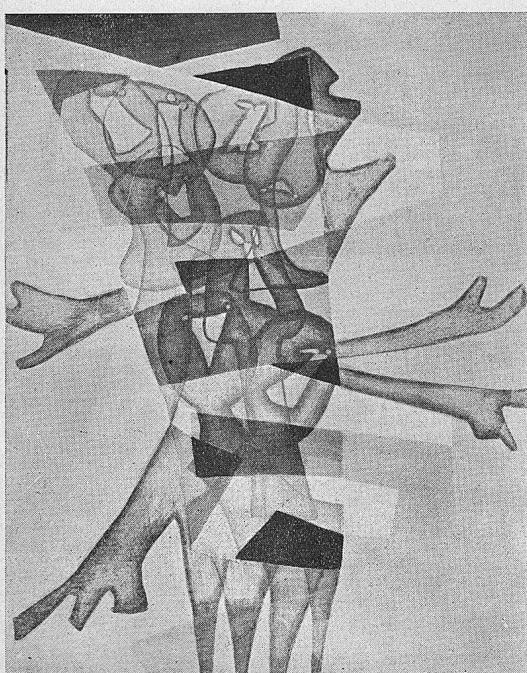
Propadam duboko i nepovratno
od moga grla do twoje utrobe
od utrobe do sjenke
Proplanci jave su neumitni
kao smrt što je neumitna i biljka
stasa iz mene u prazninu
Jedna pića pa mrtva proljeće
između straha i tištine
Hvatam se za ljudi pjesmu
da do dna krvi dosegnem

Pjesma se isparava

Gojko JANJUŠEVIĆ

marija jarema

ekspresije, 1955

DOBA SUMNJE

Kritičari se uzalud, kao dobrji pedagozi, najradje pretvaraju da ništa ne primećuju a, naprotiv, ne propuštaju nijednu priliku da ne proklamuju tonom kojim se saopštavaju najosnovnije istine kako roman, koliko ja znam, jeste i uvek će ostati pre svega „prijevane“ iz kojeg se vide lica koja žive i delaju“, kako romanopisac nije dozostan tog imena ako nije sposoban da „veruje“ u svoje ličnosti jer mu to ne dozvoljava da ih učini „životnim“ i da im da „gustinu romana“; uzalud dele bezbrojne povrhne onima koji još uvek umiju da „postave“ romana u liku romana kao Balzak ili Flöber i umiju da dodaju „nezaboravnu figuru“ ostalim nezaboravnim figurama kojima je naseljeno svet toliko slavnih majstora pera; uzalud zeli da učini privlačnom miladićem piscima obmanu dvinu nagrada koje očekuju, kaže se, one čija je vera najživljiva: to je momenat dobro poznat nekim „pravim“ romanopiscima kada ličnost, ukoliko su autorovo verovanje u nju i zahterenost koju donosi dovojno snažni, počinje da se pokreće vlastitim pokretom i da povlači za sobom iznenadnjog stvaraoca kome ne preostaje drugo no da se prepusti da ga vodi vlastita, tvorevina, najžad, kritičari uzalud pridružuju obecanjima pretinje i upozoravaju da će im, ako ne budu pazi, film kao bolje maoružan protivnik oduzeti skiptar iz nedostojnih ruku — i ništa se tu neće moći učiniti. Međutim, ni prekoni ni ohrabrenja ne uspevaju da ožive veru koja je malaksala.

I izgleda, ne samo da romansija više ne veruje u svoje ličnosti nego ni čitaocu to ne polazi za rukom. Takođe, vidi se da ličnost romana, lišena romansirajevi i čitačeve vere, bez dvostrukе podrške koja joj je omogućavala da bude čvrsto uspravna i da ponese na širokim plećima sav teret isto-rije, postaje nesigurna i posreće.

Od srednjih vremena *Eugenije Grande* kada je, došavši do vrhuncu svoje moći sedela na prestolu između čitaocu i romanopisca i bila, kao nekakva ikona, predmet njihovog zajedničkog obožavanja, ličnost nije prestala da gubi sve svoje atribute i prerogative.

Bila je vrlo bogato snabdjevana, pretrpana dobrima svake vrste, okružena pomnom brigom; ništa joj nije nedostajalo, počeši od srebrnih kopči na čakširamama pa do bradavice na vrhu nosa. Malo pomalo sve je to izgubila: pretek, brižljivo sagradjeni kuću, pretrpanu od podruma do tavana najrazličitijim stvarima, ne zaboravivši ni beznačajne tričarice, imanja je izgubila, rente, odela, telo, lice i posebno karakter, ono što je najdragocenije i pripada samonjoj, a cesto gubi čak i ime.

Danas nas sve više preplavljaju struja literarnih dela što još uvek pretenduju da budu romani i u kojima je neko biće bez kontura, neodređeno, neuhvatljivo i nevidljivo, neko anonimno „ja“ koje je sve i koje nije ništa, a koje je najčešće odraz samoga pisca, prigrabilo ulogu glavnog junaka i zauzeo počasno mesto. Lica koja ga okružuju lišena sopstvenog postojanja samo su vizije, snovi, košmar, iluzije, refleksi, razni vidovi ili delovi tog svemogućeg „ja“.

Covek bi se mogao umiriti misleći kako je taj postupak posledica egocentrizma svojstvenog mladosti, posledica stidljivosti ili neiskustva početnika, da ta mladalačka bolest nije obuzela upravo najznačajnija dela našeg vremena (počeši od „U traganju za izgubljenim vremenom“ i „Mojvara“ do „Mirakla o ruži“, preko *Zapis Malte Laurida Brigea*, „Putovanja u noć“ i „Mučnine“) a to su dela čiji su autori odmah počakali toliko majstorstva i izvanrednu snagu zahvata.

Ono u čemu se zaista ogleda savremena evolucija ličnosti romana ni u kom slučaju nije vraćanje na infantilni stadijum.

Ona potvrđuje da je duševno nom kretanju prema nestabilnoj stanji i kod pisca i kod čitaoca vanredno sofistički izopačeno. Ne samo da su nepoverljivi, prema ličnosti romana mego preko nje zaziru jedan od drugoga. Ona je nekada bila teren razumevanja, čvrsta osnova od koje se zajedničkim naporom moglo vinuti ka istraživanju i novim otkrićima. A sada je postala mesto njihovog uzajamnog neponerenja, opušteno na kome se sukobljavaju. Kada ispitujemo sadnašnju situaciju, u iskušenju smo da pomislimo kakvo ona divno ilustruje Stendhalov reč: „Rodio se genije sumnje“. U vremenu smo sumnje.

I pre svega, čitalac danas zatreže od onog što mu pruža pišeća mašta. „Ništa se više ne usuđuje da prizna kakučko izmisljaju“ — žali se Žabi Turnije. Uzima se u obzir samo precizno datiran, overen, autentičan dokument. Delo mašte je proterano jer je izmisljeno. Publici je potrebno da veruju u ono što joj se piše, potrebno joj je da bude sigurna, da joj se „ne podvaljuje“. Ništa nije vrednije od „istinete pojedinosti.“

Samo, Turnije ne bi morao da bude tako ogorčen. Ta osobita ljubav prema „istinitoj pojedinosti“ koju svako se izmisljuje — žali se Žabi Turnije. Uzima se u obzir samo precizno datiran, overen, autentičan dokument. Delo mašte je proterano jer je izmisljeno. Publici je potrebno da veruju u ono što joj se piše, potrebno joj je da bude sigurna, da joj se „ne podvaljuje“. Ništa nije zastao pred napornom. Kada je pristajao da sa minucioznom pažnjom ispituje svaki detalj čitača Grandoevelog odelja i svaki predmet iz njegovog kuće, kada se prihvatio da procenjuje njegove topole i vinograde, da se brine o njegovim berzanskim poslovima, to nije bilo iz ljubavi prema čvrstoj realnosti, ni iz potrebe da se razne prelijube uz grudi poznatog sveta mitskih kontura. On je dobro znao kuda žele da ga odvedu i da ga ne vuku u površnost.

Nesto neobično i snažno krilo se ispod tog familijarnog izgleda. Svaki pokret ličnosti označavao je neki njem aspekt, najbeznačajnija sitnica doprinosi da je se osvetili neka pojedinost. To je trebalo i staci, ispitati do krajnjih granica i pretresi do najskrovitijega: tu čvrstu i potpuno novu materiju, koja se odupirala naporu i potisnula strast traganja. Svest o tom naporu i o vrednosti tog traganja opravdavala je prekormerno samopouzdanje, sa kojim je pisac, ne plašći se da će zamoriti čitačevo pažnju, primoravaju ovoga da uđe u poslovanje netke domaćice, da se upozna sa proračunima, bežećimka ili sa procenama sudskog izvršitelja. Svest o svemu tome opravdavala je čitačevu poslušnost. Oboje su znali da je u tome smještono ono što je tada bila njihova zajednička stvar. Tu i nide drugde: tako neodvojivo, bez kontura, niko ne može da se odvoji od objekta koga što je na Sardenovoj slići žuta boja neodeliva od limuna, ili na Veronezovom platu plavetnilo neodelivo od nebja. Isto kao što žuta boja simbolise limun a plava nebo i kao što se ne mogu zamisliti jedno bez drugog, tako i čica Grandje simbolise škrrost i ona prestativala njegovu suštinsku, ispunjavaju ga do kraja, a od njegova oblika i jačinu.

Sto je objekt bio snažni i istesan, bolje sagradjen i bogatije ukrašen, utoliko je materija bila bogatstvo, plesci koji se služe objektivnom metodom tvrde da je pokusaj reprodovavanja beskrštan i da u pravo čitalac treba da se posluži vlastitim bogatstvom i sredstvima ispitivanja koja poseduje da bi istrgnuo tajnu zatvorenenog objekta koji mi oni pokazuju, on najviše voli da se trudi samo onda kada je uveren da će doći do nečega u šta je siguran i operiše samo sa realnim činjenicama.

„Istinita pojedinost“ zaista ima neospornu prednost nad izmisljenoim pričom. Najpre zbog toga što je istinita. Otuda joj snaga uverljivosti i zahvata, plemenita neosetljivost za simešno i za loš ukus u mirna hrabrost, odnosno izvesna nehnajnost što joj dozvoljava da prekoraci uzane pregrade medju kojima brigia prema verodostojnosti drži u zarobljeništvu i najsmje-

nom kretanju prema nestabilnoj liniji do koje u datom momentu dolazi traganje i prema kojoj je upernera težina napora, život je slomio okvire starog romana i obolio, jedno za drugim, stara nekorisna sredstva. Bradavice i prugasti prsluci, karakteri i intrige mogli bi da variraju do u beskraj, a ne bi danas ofkrili ništa do onu realnost čiji svaki deo pozajimo, jer smo ga prošli uzduž i potpremo. Umesto da, kao u Balzakovu doba, potstići čitaoca da velikom borbom osvoji neku istinu, oni su sad opasna koncesija i njezinoj i pišećoj tromosti, a takođe i njegovoj bojazni da ne bude odvojen od sredine na koju je navika. Najletimčiji njegov pogled i naškratkoatrčnja veza otkrivaju čitaocu više stvari nego sve te pojavljuju: čija je jedina svrha da odenu ličnosti verovatnošću. Dovoljno mu je da zahvatit izognomog skladista koji stalno bogati svojim vlastitim iskustvom, pa da nadomesti ta dosadna opisivanja.

Što se tiče karaktera, on dobro zna da je to prosta etika, etika koja i njemu samome služi da, i ne verujući odviše u nju, iz praktične konocije u glavnim crtanima upravlja svojim postupcima. I on je nepoverljiv prema brutalnim i spektakularnim zahvatima pomoću kojih se stvaraju karakteri dopadljivi najširoj publici, a takođe je nepoverljiv prema intrizici koja se obavija oko ličnosti kao traka i daje joj, u isto vreme, i prividnu koheziju života i ukćenost mumije.

Najzad, Turnije ima pravo:

on zazire od svega. To je zato što je

od pre nekog vremena upoznao odviše stvari i ne može da zaboravi ono što je naučio.

Svakom je isuviše dobro poznato što je to naučio, a da bi trebalo na tom insisirati. Upoznao je Džojsa, Prusta i Froidja; tokove unutrašnjeg monologa koje izvare na ništa ne odaže, beskršno bogatstvo psihičkog života i prostrana, još nedovoljno raskršćena područja potvrsnog. Video je da su se srušile neprobno pregrade medju ličnostima i da junak romana postao samovoljno ograničenje, konvencionalni isčešak iz opšte potke koju svako poseđuje u celini i koja obuhvata i zadržava ceo svet u svojim bezbrojnim petljama. Kao hirurg koji ne odvaja pogled od određenog dela koji iz uspavanog tela treba da izreže, on je svu svoju pažnju i radoznalost usredstvio na neko novo psihološko stanje, zaboravljajući nepokretnu ličnost koja mu služi kao osnova. Video je da vreme više nije bujica koja je nosila napred intrigu, nego da je postalo ustajala voda na čijem dnu se dešavaju supitna rastvaranja; video je da je naše delanje izgubilo svoje pokretnike motive i usvojeno značenja, da su se pojavila nepoznata osećanja, da su se ona najpoznatija promenila izgled i ime.

Tolikoj je toga i tako dobro natio, da je počeo sumnjati u to da fabrikovan objekt koji mu daju romanopisci može uopšte da krije bogatstvo realnog objekta. I pošto plesci koji se služe objektivnom metodom tvrde da je pokusaj reprodovavanja beskrštan i da u pravo čitalac treba da se posluži vlastitim bogatstvom i sredstvima ispitivanja koja poseduje da bi istrgnuo tajnu zatvorenenog objekta koji mi oni pokazuju, on najviše voli da se trudi samo onda kada je uveren da će doći do nečega u šta je siguran i operiše samo sa realnim činjenicama.

„Istinita pojedinost“ zaista ima neospornu prednost nad izmisljenoim pričom. Najpre zbog toga što je istinita. Otuda joj snaga uverljivosti i zahvata, plemenita neosetljivost za simešno i za loš ukus u mirna hrabrost, odnosno izvesna nehnajnost što joj dozvoljava da prekoraci uzane pregrade medju kojima brigia prema verodostojnosti drži u zarobljeništvu i najsmje-